

ابعاد رسالت پیامبر(ص) از دیدگاه قرآن/ ویژگی‌های اخلاقی رسول‌الله

رسول اکرم(ص) در منظر قرآن، شخصیتی بی همتا و پایان بخش سلسله پیامبران و بنیانگذار شریعتی است که تا ابد همه انسانها را در پرتو رهبری و هدایت خود قرار می‌دهد.

رسول اکرم(ص) در منظر قرآن، شخصیتی بی همتا و پایان بخش سلسله پیامبران و بنیانگذار شریعتی است که تا ابد همه انسانها را در پرتو رهبری و هدایت خود قرار می‌دهد.

به گزارش **خبرنگار مهر**، وجود رسول اکرم صلی الله علیه و آله سرشار از فضیلت‌های انسانی و صفت‌های پسندیده و سیر و سلوکی پایدار بود که از بزرگی، اصالت و خوی ناب وی حکایت می‌کرد. برای آشنایی بیشتر با خصایص ایشان و به مناسبت رحلت پیامبر اسلام به سراغ چند نفر از متخصصان و کارشناسان مذهبی رفتیم و با آنها در خصوص ویژگی‌های مختلف ایشان گفت و گو کردیم؛

شب زنده داری و عبادت پیامبر(ص)

حجت الاسلام والمسلمین محمدرضا جباری، عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره) در مورد سیره حضرت رسول(ص) در شب زنده داری و عبادت گفت: بنابر روایت نقل شده از برخی همسران پیامبر، آن حضرت اول شب را برای خواب و استراحت خود برمی‌گزید و بعد از مقداری استراحت برمی‌خاست و به تهجد مشغول می‌شد. این رفتار، به ویژه با توجه به وجوب تهجد و شب زنده داری بر آن حضرت، بیشتر قابل فهم و تحلیل خواهد بود؛ چراکه توفیق تهجد در نیمه و انتهای شب در صورتی فراهم می‌آید که اوایل شب برای استراحت انتخاب شود. بنابر آنچه از قرآن کریم و روایات قابل استنباط است، پیامبر اکرم(ص) مقدار اندکی در شب استراحت کرده و بخش بیشتر شب را به عبادت و تهجد مشغول بود. اصولاً خواب اندک، و پرهیز از پرخوابی جزء تعالیم اسلامی است. برای مثال، در روایتی از امام کاظم(ع) آمده که خداوند، فرد پرخواب و بی کار را دوست ندارد. بنابر آیات اولیه سوره مزمل، پیامبر اکرم(ص) مکلف به بیداری در بخش عمده‌ای از شب بود: «يَا أَيُّهَا الْمَرْمِلُ قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا» (مزمل/ ۴-۱) ای جامه به خویشتن فرو پیچیده، به پا خیز شب را مگر اندکی، نیمی از شب یا اندکی از آن را بگاه، یا بر آن(نصف) بیفزای، و قرآن را شمرده شمرده بخوان.

وی افزود: از آیه آخر همین سوره نیز چنین برمی‌آید که پیامبر(ص) و جمعی از مؤمنان خاص، بر اساس این دستورالعمل، بخش زیادی از شب را به تهجد و عبادت برمی‌خاستند: «إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثَيِّ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ...» (مزمل/ ۲۰) در حقیقت، پروردگارت می‌داند که تو و گروهی از کسانی که با تواند، نزدیک به دو سوم از شب یا نصف آن یا یک سوم آنرا به نماز برمی‌خیزند و خداست که شب و روز را اندازه‌گیری می‌کند... البته بنا بر بعضی روایات، پس از نزول این سوره، به مدت یک سال (یا ۱۰ سال)، پیامبر(ص) و برخی از مؤمنان، گاه تمام شب را بیدار می‌ماندند تا به طور کامل به دستور الهی در ابتدای سوره مزمل عمل کرده باشند، به گونه‌ای که به خاطر ایستادن‌های طولانی در شب، پاهای آنان ورم کرد. از این رو، آخرین آیه این سوره نازل شد و به گونه‌ای، تخفیف در این تکلیف را صادر فرمود: قیام و عبادت در شب به قدر طاقت و میسر آن حضرت و مؤمنان نزدیک به ایشان. با توجه به آنچه از آیات آخر سوره مزمل برمی‌آید پیامبر اکرم(ص) موظف بوده در حد میسر و توان، شب‌ها را به تهجد و قرائت قرآن مشغول باشد و همین امر نیز موجب تقلیل خواب و استراحت آن حضرت بود.

این محقق و استاد حوزه تصریح کرد: پیامبر اعظم(ص) در خواب و استراحت خویشتن - که نزد بسیاری از انسان‌ها یک حرکت عادی روزمره است - دارای برنامه و نظم خاصی بوده است. نکته شایان توجه آنکه همچون دیگر بخش‌های زندگی آن حضرت، روح توحید و خدامحوری و خداگرایی بر این بخش از حیات طبیعی آن حضرت نیز حاکم بوده است. با توجه به ضعف ما مسلمانان در شناخت سیره معصومان(ع) پژوهش‌هایی از این دست برای شیفتگان مسیر کمال همچنان ضروری به نظر می‌رسد.

جباری در ادامه سخنانش با بیان اینکه عبادت، فرع و مترتب بر معرفت است، افزود: از همین روی، پیامبر اعظم(ص) تحت تربیت الهی مسیر کسب معرفت را چنان طی کرد که آماده پذیرش رسالت عظیم الهی شد. درجات بالای معرفتی آن حضرت، حالتی قرین با ذکر و احساس حضور دایم در پیشگاه حق به او بخشیده بود. این حالت به صورت خشوع و خداترسی و خوف حقیقی از سخط الهی در عبادات آن حضرت متجلی می‌شد. جلوه‌های عبادت در سیره پیامبر اعظم(ص) در نماز و ذکر، تهجد و نوافل، روزه، اعتکاف و حج رخ نموده است. نماز ایشان، که آن را نور چشم خود می‌خواند، همراه بود با اوج توجه و حضور دل. حضرت رسول(ص) بر تهجد و نوافل نیز اهتمام خاصی داشتند. همچنین عبادات سنگین و طولانی همراه با فراهم‌سازی لوازم و مقدمات آن از قبل و نیز آداب خاصی چون تقسیم نماز بر ساعات شب، بیداری پس از ثلث یا نصف شب و قرائت قرآن و مناجات در گزارش‌های مربوط به سیره عبادی آن حضرت به چشم می‌خورد.

استاد مؤسسه امام خمینی(ره) در ادامه سخنانش بیان کرد: سیره عبادی پیامبر عظیم‌الشأن اسلام(ص) از مهم‌ترین محورهای مطرح در سیره نبوی(ص) است؛ چرا که می‌توان عبادت و عرفان را غایت حرکت انسان به ویژه پیامبر اکرم(ص) در سیر معنوی

دانست. اهمیت بعد عرفان و عبادت، مربوط به ارتباط این دو امر با هدف نهایی و متعالی خلقت انسان‌هاست. به حکم گفته الهی در آیه نورانی «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» هدف از خلقت بخش تکلیف‌مدار هستی، یعنی انسان و جن، عبادت است و عبادت نیز بدون معرفت ارزشی ندارد و عبادت مورد نظر این آیه نیز عبادتی قرین و ملازم با معرفت است؛ بدین معنا که هر درجه از عبودیت، درجه‌ای از معرفت را می‌طلبد و با هر عبادت عارفانه، درجه‌ای برتر از معرفت به دست می‌آید. این روند رو به کمال و رشد تا بالاترین مراحل امکان معرفت ادامه می‌یابد و به این ترتیب، مفهوم سخن برخی مفسران که «لیعبدون» را در آیه یاد شده «لیعرفون» معنا کرده اند، روشن می‌شود. با آنچه گفته آمد روشن شد که معرفت و بصیرت از نظر رتبه مقدم بر عبادت و عبودیت است و عبادت بی معرفت و شناخت را ارجی نتوان نهاد؛ زیرا تا عبد شناختی هرچند اندک به آنچه می‌پرسند نیابد، عبادتش جز کاری لغو، بی مبنا، بی هدف یا تقلیدی صرف نیست و عابدانی که این چنین‌اند همواره در روایات ملامت شده‌اند و درجه عبادتشان بر اساس درجه عقل و معرفتشان محک خورده است.

جباری با اشاره به اینکه عبادت نبوی(ص) عبادتی بود همراه با بالاترین درجات معرفت به معبود هستی، گفت: این سیر معرفتی با زمینه‌های تربیت نبوی(ص) از دوران کودکی ایشان توسط برترین ملک الهی ادامه یافت و سرانجام با اتصال نبی اکرم(ص) به منبع وحی الهی پس از رسالت به اوج رسید. پس از مرتبه معرفت، نوبت به ذکر و حضور دل می‌رسد و نیز توجه دایم به منبع عظیم هستی و با این توجه و حضور دل، اعضاء و جوارح نیز در مراتب بعدی همراه شده، عبادات جارح‌های قرین عبادات جانحه‌ای می‌گردند. پیامبر اکرم(ص) خود، معرفت را سرمایه اصلی خویش معرفی می‌فرمود و چنان که گذشت، خداوند متعال مسیری رو به کمال را برای فزونی معرفت آن حضرت ترسیم کرده بود. رخداد بعثت برای آن حضرت، همراه بود با پیدایش درجه والایی از معرفت در باب هستی؛ به گونه‌ای که با کنار رفتن پرده‌ها از مقابل دیدگان حقیقت‌بین آن حضرت، حقایق هستی برای روح متعالی ایشان منکشف و متجلی شد. بنابر روایتی از امام صادق(ع)، هنگامی که از آن حضرت پرسیدند پیامبران چگونه به رسالت خویش پی می‌برند؟ فرمود: «پرده از مقابل دیدگان‌شان کنار می‌رود» در روایتی دیگر نیز آن حضرت در پاسخ زرارۀ که پرسید: چگونه رسول الله(ص) خوف نداشت که آنچه بر او نازل می‌شد، از نزغات و القائات شیطان باشد، فرمود: «خداوند هنگامی که بنده ای را به منزله رسول خویش بر می‌گزیند آن چنان آرامش و اطمینان درونی ای بر او نازل می‌کند که دریافت‌هایش از جانب خدا همچون چیزهایی است که به چشم می‌بیند.»

ویژگی‌های اخلاقی پیامبر(ص)

حجت‌الاسلام محمد رضا مصطفی‌پور، استاد دانشگاه خوارزمی و محقق پژوهشگاه معارج گفت: انسان برای اینکه بتواند در مسیر درست حرکت کند، از جهت علمی و عملی نیاز به الگو و میزان دارد. در انتخاب این الگو، چه بهتر که انسان‌های کاملی را بر گزینیم که در رفتار و اندیشه‌ها سرآمد دیگر انسان‌ها هستند. کامل‌ترین انسان در بین انسان‌ها، انبیاء و امامان(ع) هستند و در بین امامان و انبیاء(ع) هم پیغمبر اسلام(ص) کامل‌ترین انسان‌هاست و لذا قرآن کریم نه تنها به ما مسلمان‌ها بلکه به هر کسی که ایمان داشته باشد یک نکته را گوشزد می‌کند و آن این است که «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا» (احزاب/۲۱) یعنی برای انسان‌هایی که اهل ایمان هستند و ایمان به خدا و آخرت دارند و یاد خدا را در دل زنده نگه می‌دارند اسوه‌ای دارند که این اسوه پیامبر خداست. به این جهت اگر بخواهیم انسانی را به عنوان اسوه معرفی کنیم باید تلاش کنیم که پیامبر اسلام(ص) را معرفی کنیم و از ایشان شناخت کامل داشته باشیم. یکی از راه‌های شناخت پیامبر اسلام(ص) و اسوه انسانی آشنایی با سیره او است به تعبیری که در کتاب‌های مختلف آمده و همین تعبیر سبک زندگی که امروز مطرح می‌کنند.

وی افزود: پیغمبر(ص) در زندگی فردی و اجتماعی اصولی داشته که در چارچوب آن اصول برنامه‌های خود را کاملاً تنظیم می‌کرد و آنها را به انجام می‌رساند که به اینها سبک زندگی می‌گوئیم، یعنی در کل اصول و منطقی بر مجموعه زندگی پیامبر(ص) حاکم بود. برخی از محققان سیره یا سبک رفتار پیامبر(ص) را لیست کردند، یکی از اصولی که بر زندگی فردی پیامبر(ص) حاکم بود تلاش برای حفظ مرزهای الهی و حدود خدا بود. ایشان هیچ‌جا از مرز الهی خارج نمی‌شد. وقتی صحبت از اجرای مقررات الهی است یک ذره از اجرای مقررات الهی عقب‌نشینی نمی‌کردند. آنجایی که باید حد الهی را اجرا کنند وقتی وساطت می‌کنند که این شخص جزو اشراف است، شما حد را اجرا نکنید؛ پیامبر(ص) فرمود: همین مسائل است که در جامعه تبعیض و ستم و ... را رواج می‌دهد. پیامبر اکرم(ص) اهل زهد و ساده زیست و اهل تدبیر و تفکر بود، از حریت و آزادی برخوردار بود و عزت نفس داشت. همیشه مستقل بود و صبر و استقامت از شیوه‌های مهم آن حضرت در زندگی فردی و در مسائل اجتماعی که حتی خودش فرموده آیه «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» سوره هود مرا پیر کرده است، چون در این آیه به من دستور داده شد که استقامت کنم و پایداری و شکیبایی داشته باشم آن طوری که مأموریت پیدا کردم که نه تنها من، پیروان من هم باید این صبر را اجمالا داشته باشند.

این محقق و استاد دانشگاه تصریح کرد: پیامبر اکرم(ص) می‌فرماید: من با همه از در رفق و مدارا وارد می‌شوم، خدا به من امر کرده که با مردم مدارا کنم همان گونه که مرا به اقامه نماز امر کرده است. کار پیامبر(ص) این بود که دیگران را تکریم می‌کرد، زیر بار ظلم نمی‌رفت و عدالت را در همه ابعاد پیاده می‌کرد. برای شخصیت دادن به دیگران با آنها مشورت می‌کرد. به امور مستضعفان اهتمام داشت. با مستکبران مقابله می‌کرد. مساوات و برابری را در جامعه حاکم می‌کرد. برادری و یک رنگی را هم در جامعه اعمال می‌کرد. اهل تعاون و همکاری و مساوات بود. در ابعاد خانوادگی هم همین طور و ابعاد مدیریتی هم همین گونه بود.

وی ادامه داد: در جریان مکه وقتی عده‌ای گفتند امروز روز انتقام است، پیامبر(ص) فرمود: نه! امروز روز رحمت و مهربانی است،

چون پیامبر رحمت برای جهان‌هاست. پیامبر در برخورد با مردم شرح صدر داشت. برای سپردن مقام‌ها و مسئولیت‌ها شایستگی را در نظر می‌گرفت، پیامبر اکرم(ص) سعی می‌کرد انضباط و جدیت را در امور اداری جامعه رعایت کند تا تصمیم‌گیری‌هایش دقیق و درست باشد. به عهد و پیمان پایبند باشد بین خود و مردم حجاب، فاصله و مانعی ایجاد نمی‌کرد تا مردم به راحتی بتوانند با آن حضرت رابطه برقرار کنند. پیغمبر(ص) جز خیرخواهی و نصیحت شیوه دیگری در رفتار خود نداشت، لذا اگر کسی هم انتقادی می‌کرد یا حرفی می‌زد پیامبر(ص) خیلی راحت گوش می‌داد و لذا در قرآن داریم چون پیامبر سخن مردم را می‌شنیدند می‌گفتند «أَذِنَ لَكُمْ» پیامبر گوش است، ولی خداوند می‌فرماید درست است که پیامبر گوش است اما «أَذِنَ خَيْرٌ لَكُمْ» پیامبر حرف‌ها را گوش می‌دهد، اما جایی که بخواهد برخورد و تصمیم‌گیری کند و بخواهد کاری انجام دهد جز براساس خیر کاری انجام نمی‌دهد. کار پیامبر(ص) از لحاظ مدیریتی اقامه حق و عدل بود، چنانچه قرآن هم همه انسان‌ها و مؤمنان را به این امر دعوت می‌کند و حتی در مقام بیان اهداف انبیاء(ع) داریم «لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» انبیاء(ع) ازجمله پیامبر اکرم(ص) مبعوث شدند تا قسط و عدالت را در جامعه پیاده کنند.

مصطفی پور با بیان اینکه پیامبر(ص) براساس استدلال و برهان و تعقل با مردم برخورد می‌کرد و این هم یک عامل بسیار بزرگی برای جذب مردم به سمت اسلام بود، بیان کرد: تنها چیزی که در پیامبر(ص) نمی‌بینیم خشونت و برخورد با شمشیر است، اگر هم از جهاد صحبت می‌شود نوعاً جهادها جنبه دفاعی دارد یا افرادی به حکم قرآن از مسلمان‌ها استمداد می‌کردند که پیامبر(ص) و مسلمانان موظف بودند برای نجات آنها اقدام کنند یا دیگران به آنها حمله می‌کردند و پیامبر(ص) با آنها برخورد می‌کرد. معروف است که پیامبر(ص) با وجود اینکه در جنگ‌ها شرکت می‌کرد، ولی هیچ‌گاه خود اقدام به ایجاد ضرب و جرح و یا قتل نسبت به کسی نکرد. بنابراین ما هم به عنوان یک مسلمان باید این سیره را در این زمان برای جذب مردم به سوی اسلام در پیش بگیریم و در مرتبه اول اهل رحمت و محبت به مردم و در مرحله دوم باید عقلانی بیندیشیم و عمل کنیم.

ابعاد رسالت پیامبر (ص) از دیدگاه قرآن کریم

دکتر پریش کوششی، استاد دانشگاه آزاد اسلامی درباره ابعاد رسالت پیامبر(ص) از دیدگاه قرآن کریم گفت: رسول اکرم(ص) در منظر قرآن، شخصیتی بی‌همتاست. وی پایان بخش سلسله پیامبران (احزاب/۴۰) و بنیانگذار شریعتی است که ابد همه انسانها را در تمام زمانها و مکانها در پرتو رهبری و هدایت خود قرار می‌دهد. (فتح/۲۸) پیامبر(ص) به افتخار برخورداری از خلق عظیم(قلم/۴)، اسوه (نساء/۵۹) همه مومنان است. خداوند به سبب بعثت آن حضرت بر مؤمنان متت نهاده است(آل عمران/۱۶۴) و فرمان بردن از وی را واجب ترین وظائف مسلمانان دانسته (نساء/۵۹) و پذیرش داوری او را در کشاکشها نشانه ایمان شمرده است. (نساء/۶۵) اطاعت از پیامبر(ص) شرط لازم برای محبوبیت نزد خداوند است (آل عمران/۳۱) و احترام وی (توبه/۳۱) با یاری رساندن و توقیر حضرتش(فتح/۱۰) تا بدان جا بر مسلمانان لازم است که از آنکه آهنگ کلامش بر سخن پیامبر(ص) فزونی داشته باشد، نهی شده اند. (حجرات، ۲)

وی افزود: پیامبر اسلام (ص) نسبت به مسلمانان، از خود آنان سزاوارتر است (احزاب/۲) و هیچکس در برابر حکم خدا و پیامبر اختیار ندارد. (احزاب/۳۶) بنابراین شناختن شخصیت و ویژگیهای پیامبراسلام بر همگان به ویژه مسلمانان فرض عینی است. کوششی اضافه کرد: اوصاف و تعابیر متعددی در قرآن کریم وجود دارد که نوع وظیفه و رسالت پیامبر و هدف بعثت او را نشان می‌دهد(مانند: داعی الله، بیرون آورنده مردمان از ظلمات به سوی نور و سراج منیر) اما برجسته ترین و مأنوس ترین اصطلاحی که در این میان وجود دارد کلمه «هدایت» است. هدایت، به گونه ای روشن، سایر صفات و خصایص را در برمی گیرد و علاوه بر همه آنها نشان دهنده رهبری نیز هست. هادی هم رهنما و هم رهبر است.

این استاد دانشگاه ادامه داد: قرآن کریم می‌فرماید: «هوَالَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (صف/۹) همچنان که از این آیه کریمه برمی آید، پیامبر اسلام(ص) با دو مأموریت مبعوث شده است: هدایت و حرکت در جهت اجرا و غلبه دین حق. همچنین از این آیه و آیات فراوان دیگر، استفاده می‌شود که حضرت رسول اکرم (ص) ابتدا در جهت بیدارسازی، آگاهی دادن و نشان دادن راه حق و معنویت و کمال گام برداشت و پس از پیوستن بیداردلان و آگاهان و راه یافتگان به حضرتش، ایشان را تحت سرپرستی و ولایت و رهبری‌های متعالی خویش قرار داد. از این نظر می‌توان گفت که وظیفه الهی پیامبر(ص) دو جهت داشت که هدایت یا راهنمایی و ولایت یا رهبری. باید توجه داشت که هدایت، در حقیقت شأنی از شئون خداوند است و کاربرد آن درباره دیگران مجازی است.

کوششی با بیان اینکه نبی و رسول، به معنای پیامبر(ص) در قرآن دارای مصداق واحد و مشترکی است، اظهارداشت: پیامبر اکرم(ص) از جانب خدا به نبوت فرستاد شده است. وظیفه بزرگی که برعهده آن حضرت است هدایت انسانهاست که مرحله نهایی و کمال بخش آن، یعنی رساندن به مطلوب و هدف عالی اسلام به رهبری و ولایت مربوط می‌شود و می‌توان گفت که هدایت و ولایت - که مولود شأن هدایت است- موضوع رسالت پیامبر (ص) را تشکیل می‌دهد.